

РЕЦЕНЗІЯ

доцента кафедри фінансів

Національного університету біоресурсів і природокористування України,

доктора економічних наук, доцента **ТІТЕНКО Зої Миколаївни**

на дисертацію **СУММАРА Дмитра Володимировича**

на тему: **«Фінансове забезпечення розвитку агропромислових підприємств в умовах економічних викликів»,**

подану на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

галузі знань 07 «Управління та адміністрування»

Актуальність теми дисертації та її зв'язок з напрямками науково-дослідних робіт.

Фінансове забезпечення є одним із ключових чинників стабільного функціонування підприємств аграрного сектору та забезпечення їх стійкості. Агропромисловий комплекс відіграє важливу роль у формуванні продовольчої безпеки країни, розвитку експортного потенціалу та забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів. У сучасних умовах господарювання ефективність діяльності агропромислових підприємств значною мірою залежить від можливості залучення та раціонального використання фінансових ресурсів, що забезпечують безперервність виробничих процесів, інноваційний розвиток і модернізацію виробництва.

Сучасні умови ведення господарської діяльності характеризуються високим рівнем нестабільності, посиленням глобальних економічних викликів, інфляційними процесами, змінами ринкової кон'юнктури та обмеженим доступом до фінансових ресурсів. У даних умовах особливого значення набуває формування ефективної системи фінансового забезпечення, здатної підтримувати фінансову стійкість підприємств та забезпечувати їх адаптацію до кризових явищ.

Важливим напрямом розвитку агропромислових підприємств є вдосконалення механізмів фінансування, пошук альтернативних джерел інвестицій, підвищення ефективності використання капіталу та посилення державної їх підтримки. Необхідність модернізації виробництва, впровадження інноваційних технологій і забезпечення конкурентоспроможності підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках потребує використання сучасних фінансових інструментів та адаптивних моделей управління фінансовими ресурсами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Національного університету біоресурсів і природокористування України в межах ініціативної теми «Фінансова стратегія сталого розвитку економіки України: інструменти, ризики та механізми адаптації» (номер державної реєстрації 0125U003409).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Аналіз дисертації Дмитра Суммара

свідчить про належний рівень обґрунтованості отриманих результатів, високий рівень якості сформульованих висновків і практичних рекомендацій. Це є наслідком застосування коректного методологічного інструментарію та широкої джерельної бази, використаної в процесі проведення дослідження.

Дослідження фінансового забезпечення розвитку агропромислових підприємств в умовах економічних викликів базується на комплексному підході до вивчення економічних процесів, що дозволило розглядати фінансову безпеку як систему взаємопов'язаних фінансово-економічних, інструкційних та організаційних елементів, функціонування яких відбувається під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Метод аналізу та синтезу було застосовано для дослідження теоретичних і практичних аспектів фінансового забезпечення, визначення його сутності, функцій, джерел формування та особливостей використання фінансових ресурсів у сучасних умовах господарювання.

Інституційний аналіз використовувався для оцінювання нормативно-правової бази, що регулює фінансове забезпечення агропромислових підприємств, а також для дослідження механізмів державної підтримки, інструментів фінансування та впливу інституційного середовища на розвиток аграрного сектору економіки. Метод узагальнення застосовувався з метою розширення трактування поняття «фінансове забезпечення» та формування комплексного підходу до його розуміння з урахуванням специфіки функціонування агропромислових підприємств.

Системно-функціональний аналіз використано під час оцінювання сучасних тенденцій, динаміки та структури змін у системі фінансового забезпечення агропромислових підприємств, а також для визначення взаємозв'язків між фінансовими ресурсами, результативністю діяльності підприємств і факторами зовнішнього середовища. Абстрактно-логічний метод застосовано для теоретичного узагальнення результатів дослідження, формування висновків і обґрунтування напрямів удосконалення фінансового забезпечення агропромислових підприємств.

Морфологічний метод використовувався для поглибленого оцінювання окремих факторів впливу на фінансове забезпечення агропромислових підприємств, зокрема економічних, інвестиційних виробничих та інших чинників. Статистичні методи застосовувалися з метою виявлення закономірностей, тенденцій і залежностей, що виникають при аналізі фінансового забезпечення агропромислових підприємств.

Інформаційну базу дисертації становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені питанням фінансового забезпечення агропромислових підприємств. У дослідженні також використано матеріали міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій, семінарів та публікації у фахових наукових виданнях. Важливу роль у формуванні інформаційної бази відіграли законодавчі й нормативно-правові акти

України, які регулюють процеси фінансового забезпечення агропромислових підприємств, державної підтримки аграрного сектору, інвестиційної діяльності та фінансово-кредитних відносин у сучасних умовах господарювання.

Емпірична база дослідження сформована на основі офіційних статистичних і аналітичних даних Державної служби статистики України, Міністерства економіки, довілля та сільського господарства України, Міністерства фінансів України, а також інформаційних ресурсів міжнародних організацій, зокрема Світового банку, ФАО та Євростату. У процесі дослідження використано матеріали галузевих асоціацій, інформацію підприємств агропромислового сектору, а також відкриті інформаційні ресурси мережі Інтернет.

Дисертація Дмитра Суммара є самостійним, оригінальним і завершеним науковим дослідженням. Представлені в ній наукові положення, висновки та практичні рекомендації характеризуються належним рівнем достовірності та обґрунтованості.

Новизна наукових досліджень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. За результатами аналізу дисертації Дмитра Суммара та поданих до розгляду супровідних матеріалів можна констатувати, що отримані результати дослідження характеризуються належним рівнем наукової новизни. Вона полягає у подальшому розвитку та обґрунтуванні теоретико-методичних підходів фінансового забезпечення агропромислових підприємств в умовах сучасних викликів.

Здобувачем удосконалено методичний підхід до оцінювання фінансового забезпечення агропромислових підприємств із застосуванням сценарного моделювання, орієнтованого на прогнозні умови розвитку галузі, що забезпечує можливість ідентифікації закономірностей коливань ліквідності, рентабельності та ефективності використання активів, а також обґрунтування потенційних фінансових ризиків і стратегічних напрямів підвищення фінансової стійкості підприємств.

Удосконалено механізм фінансового забезпечення агропромислових підприємств шляхом інтеграції сучасних цифрових інструментів, ESG-підходів, комплексної оцінки ефективності фінансових потоків, управління ризиками та адаптації до сезонних та галузевих особливостей діяльності підприємств, що забезпечує підвищення їх фінансової стійкості, інвестиційної привабливості та ефективності управління ресурсами.

Подальшого розвитку набуло теоретико-методичне обґрунтування впливу сучасних економічних викликів на агропромисловий сектор України, яке, на відміну від наявних наукових підходів, що переважно розглядають економічні ризики фрагментарно або на макрорівні, ґрунтується на багаторівневій систематизації факторів впливу з їх поділом на глобальні, національні, галузеві та підприємницькі та методичний підхід до оцінки фінансового забезпечення агропромислових підприємств, який, на відміну від існуючих,

передбачає комплексне поєднання коефіцієнтного, ресурсного та ризик-орієнтованого аналізу шляхом формування системи взаємопов'язаних показників з урахуванням галузевої специфіки, економічних факторів та умов впливу воєнних дій, які в сукупності формують інтегральну модель оцінки фінансового забезпечення агропромислових підприємств з урахуванням ризиків, котра доповнюється сценарним підходом, що ґрунтується на моделюванні альтернативних варіантів розвитку фінансового стану підприємств.

Крім того, удосконалено методичний підхід до оцінки фінансового забезпечення агропромислових підприємств, який, на відміну від існуючих, передбачає комплексне поєднання коефіцієнтного, ресурсного та ризик-орієнтованого аналізу шляхом формування системи взаємопов'язаних показників з урахуванням галузевої специфіки, економічних факторів та умов впливу воєнних дій, які в сукупності формують інтегральну модель оцінки фінансового забезпечення агропромислових підприємств з урахуванням ризиків, котра доповнюється сценарним підходом, що ґрунтується на моделюванні альтернативних варіантів розвитку фінансового стану підприємств. Розроблено структуру механізму залучення фінансових ресурсів агропромислових підприємств з урахуванням цифрових і сталих практик шляхом формування інтегрованого підходу, який поєднує внутрішні, зовнішні та інституційні джерела фінансування з інструментами управління фінансовими ризиками, що дозволяє підвищити фінансову стійкість та інвестиційну привабливість підприємств в умовах макроекономічної нестабільності.

Отримані результати дослідження мають вагомe теоретичне та практичне значення, оскільки сприяють вдосконаленню фінансового забезпечення розвитку агропромислових підприємств в умовах сучасних економічних викликів.

Теоретична та практична цінність наукових результатів дисертації, їх впровадження. Теоретична цінність результатів дисертаційного дослідження полягає у розвитку наукових підходів до фінансового забезпечення агропромислових підприємств. У роботі уточнено зміст поняття фінансового забезпечення, що поєднує класичне бачення та специфічні особливості агропромислового виробництва, яке дозволило запропонувати джерела його забезпечення та фінансові ризики в розрізі розширеного виробничо-інтегрованого циклу. Обґрунтовано практичні підходи до оцінки джерел фінансового забезпечення агропромислових підприємств шляхом інтегрованого аналізу доступності фінансових ресурсів, ефективності їх використання та фінансової стійкості підприємств, що забезпечує обґрунтовану основу для практичного підвищення ефективності фінансового управління та стабільності розвитку галузі. Розвинено методичні підходи до оцінювання фінансового забезпечення агропромислових підприємств із застосуванням сценарного моделювання.

Практична цінність дослідження полягає у можливості використання розроблених методичних підходів і рекомендацій у діяльності органів державної влади, галузевих об'єднань та суб'єктів аграрного бізнесу. Запропоновані рекомендації щодо оптимізації структури джерел фінансування з урахуванням специфіки діяльності агропромислових підприємств в умовах економічних та воєнно-економічних викликів.

Результати дослідження впроваджено у діяльність Міністерство економіки, АТ «Державний ощадний банк України», Фермерського господарства «Початок», де вони використовуються під час фінансового планування та оптимізації фінансового забезпечення. Окремі положення дисертації застосовуються у навчальному процесі кафедри фінансів Національного університету біоресурсів і природокористування України при викладанні дисципліни «Фінанси», «Фінанси підприємств», «Фінансовий менеджмент» для здобувачів спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок».

Повнота викладення основних положень дисертації в опублікованих працях. Основні положення виконаного Дмитром Суммаром дисертаційного дослідження опубліковано у 10 наукових працях, з яких 3 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 2 статті у наукових виданнях інших держав, 5 тез наукових доповідей.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація та наукові публікації, у яких висвітлено основні результати проведеного дослідження, відповідають вимогам академічної доброчесності. У поданих матеріалах не виявлено порушень, пов'язаних із академічним плагиатом, самоплагиатом, фабрикацією або фальсифікацією наукових результатів. Використані у роботі наукові джерела належним чином ідентифіковані та оформлені, що свідчить про дотримання здобувачем етичних норм наукової діяльності та коректне використання результатів попередніх досліджень.

Текст дисертації вирізняється належною логічною побудовою, чіткістю формулювань та науковою коректністю викладення матеріалу. Робота загалом позбавлена істотних граматичних, орфографічних і стилістичних помилок, а також значних технічних недоліків, що свідчить про високий рівень її мовного та редакційного оформлення. Використання таблиць, рисунків та інших ілюстративних матеріалів сприяє кращому розкриттю змісту дослідження та підвищує наочність представлених наукових результатів.

Дискусійні положення й недоліки дисертації. Відзначаючи високий рівень виконаного дослідження, актуальність обраної тематики та наукову значущість отриманих результатів, доцільно звернути увагу на окремі положення дисертації, які мають дискусійний характер і можуть бути предметом подальшого наукового обговорення.

1. У підрозділі 1.1 автором розглядається чотири підходи до трактування категорії «фінансове забезпечення». Водночас у дослідженні недостатньо обґрунтовано, який саме

підхід, на думку автора, є найбільш доцільним для використання при дослідженні даної категорії. Доцільним було б більш чітко визначити авторську позицію, здійснити порівняльний аналіз наведених підходів та аргументувати вибір одного з них або запропонувати власне узагальнене трактування, яке б слугувало методологічною основою подальшого дослідження.

2. У підрозділі 1.3 автором запропоновано інтегровану модель оцінки фінансового забезпечення агропромислових підприємств, яка передбачає одночасне використання ресурсного, коефіцієнтного та ризик-орієнтованого підходів. Проте у другому розділі роботи, автор використовує інтегральні індекси для оцінки фінансового забезпечення досліджуваних підприємств. Доцільним було б більш детально висвітлити методологічні засади вибору показників, зокрема пояснити, обрання одиничних коефіцієнтів, що входять до складу інтегрального індексу та включити його у інтегровану модель.

3. Під час написання аналітичної та оптимізаційної частин дисертаційного дослідження здобувач орієнтувався на часовий інтервал: 2020–2024 рр. Обраний у дисертаційному дослідженні часовий інтервал аналізу потребує додаткового наукового обґрунтування з огляду на те, що його початок співпадає з періодом суттєвих глобальних та національних економічних потрясінь, зокрема початком пандемії COVID-19, а згодом – повномасштабною війною в Україні. У зв'язку з цим виникає питання щодо репрезентативності отриманих аналітичних результатів, оскільки зазначений період характеризується значними макроекономічними дисбалансами, нестандартними умовами функціонування підприємств та різким зростанням рівня невизначеності у фінансово-господарській діяльності агропромислових підприємств. Зосередження аналізу виключно на періоді 2020–2024 рр. може обмежувати можливості об'єктивної оцінки тенденцій фінансового забезпечення агропромислових підприємств, оскільки відсутня можливість порівняння з докризовим етапом функціонування галузі.

4. У підрозділі 3.3 автором запропоновано модель використання Державного аграрного реєстру для залучення міжнародного фінансування, однак у дослідженні недостатньо обґрунтовано питання оцінювання ефекту від її практичного впровадження. Зокрема, доцільним є більш чітке визначення очікуваних економічних результатів застосування запропонованої моделі, що дозволило б підтвердити її ефективність не лише на концептуальному рівні, а й з позицій практичної результативності. У дослідженні доцільно було б визначити систему кількісних і якісних показників, за допомогою яких можна оцінити вплив запропонованої моделі на ключові параметри фінансового стану агропромислових підприємств.

Зазначені зауваження та дискусійні положення не знижують загальної позитивної оцінки дисертації, а лише відображають складність і багатогранність досліджуваної проблематики та можуть слугувати підґрунтям для подальших наукових досліджень.

Загальний висновок. Дисертація Дмитра Суммара є завершеним самостійним науковим дослідженням, у якому вирішено актуальне наукове завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад та розробленні практичних рекомендацій щодо вдосконалення фінансового забезпечення розвитку агропромислових підприємств в умовах сучасних економічних викликів. Отримані результати мають наукову новизну, характеризуються належним рівнем аргументованості та базуються на використанні сучасного методичного інструментарію економічних досліджень, зокрема методів системного аналізу, економіко-математичного моделювання та узагальнення статистичних і аналітичних даних.

Теоретичні положення, висновки та пропозиції, сформульовані у дисертації, відзначаються науковою обґрунтованістю та логічною послідовністю, а їх практична спрямованість полягає у можливості використання розроблених підходів і рекомендацій органами державного управління, суб'єктами аграрного бізнесу для оптимізації фінансового забезпечення агропромислових підприємств в умовах економічних викликів.

З огляду на актуальність теми, наукову новизну, обґрунтованість отриманих результатів, їх теоретичну та практичну значущість, а також достатній рівень апробації і публікацій здобувача, дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами), а її автор Суммар Дмитро Володимирович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування».

Рецензент доцент кафедри фінансів Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктор економічних наук, доцент Зоя ТІТЕНКО